

QADRIYATLAR KONFLIKTLARI VA IJTIMOIIY UYG'UNLIK: YOSHLAR ONGIDA TANLOV, ICHKI KURASH VA UYG'UNLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Kurbonaliyev Ural Xatamovich
ISFT instituti mustaqil tadqiqotchisi

Zamonaviy ijtimoiy muhitda yoshlar ongining shakllanishi murakkab qadriyatlar ziddiyati fonida kechmoqda. An'anaviy diniy va milliy qadriyatlar tizimi bilan globalist, texnotsentrik va postmodern yondashuvlar o'rtasidagi konflikt, ayniqsa, yosh avlod ongida ichki qarama-qarshiliklar va identitet inqirozini yuzaga keltirmoqda. Bu jarayonni anglash uchun qadriyatlar o'rtasidagi konfliktni nafaqat tafakkuriy, balki ijtimoiy-falsafiy kontekstda chuqur tahlil etish lozim.

Qadriyatlar ijtimoiy tizimning mustahkamlovchi elementi bo'lishi bilan birga, ularning ziddiyatli tabiati ham mavjud. Masalan, I. Hasanov ta'kidlaydi: "Yoshlarning qadriyatlar ierarxiyasida an'anaviylik bilan innovatsiyaga bo'lgan intilish o'rtasidagi bo'shliq ularning psixologik barqarorligiga bevosita ta'sir etadi".¹

Bu holatda, qadriyatlar konflikti uch asosiy darajada namoyon bo'ladi: (1) individual ichki ziddiyat (shaxsiy e'tiqod va zamonaviy talablardagi nomuvofiqlik); (2) ijtimoiy qarama-qarshilik (urug'dosh qadriyatlar va xorijiy madaniy namunalarning to'qnashuvi); (3) identitet tanlovi (qaysi qadriyatlar tizimi asosida o'zini namoyon etish).

Yoshlar ushbu ziddiyatli muhitda qaror qabul qilish jarayonida muvozanatli yondashuvni shakllantirishi lozim. Bu borada V. Yadovning fikricha, "Shaxsning qadriyatlar tanlovi – bu ijtimoiylashtirish jarayonida ichki konsensusga erishish mexanizmi bo'lib xizmat qiladi".²

Shu jihatdan, qadriyatlar konfliktini yengish uchun quyidagi uyg'unlashtirish strategiyalari asosiy o'rin tutadi:

Aksiyologik integratsiya – diniy, milliy va umuminsoniy qadriyatlar orasidagi umumiy ontologik asoslarni ajratib ko'rsatish. Masalan, islom axloqiylati va inson huquqlari g'oyalari o'rtasidagi o'xshashliklar.

Normativ seleksiya – qadriyatlarni tanlashda muayyan mezonlarni asoslash: ijtimoiy foydalilik, shaxsiy komillik, jamiyat barqarorligiga xizmat qilish.

Identitetning kontekstual rekonstruksiya – yoshlarning o'z qadriyat tizimlarini kontekstga mos ravishda qayta shakllantirish, ya'ni zamonaviy ilmiy tafakkur bilan an'anaviy iymonning uyg'un modellarini yaratish.

¹ Hasanov I. Qadriyatlar sotsiologiyasi. – Toshkent: O'zFA, 2019. – 160 b. – B. 118.

² Yadov V.A. Sotsiologiya: jamiyat, ong, qadriyatlar. – Moskva: Alfa-M, 2004. – 240 b. – B. 72.

Bu strategiyalarni amalga oshirishda ta'lim muassasalari, ommaviy axborot vositalari va diniy-ma'rifiy institutlar sinergiyasi muhim o'rin egallaydi. Shuningdek, ijtimoiy ong strukturasida refleksivlik darajasining oshishi orqali yoshlar o'z tanlovlarini ongli, mas'uliyatli va sistematik asosda amalga oshirish imkoniga ega bo'ladi. Bunga D. Karimov quyidagicha urg'u beradi: "Yosh avlod ijtimoiy tafakkurida qadriyatlar uyg'unligi to'g'risidagi qarashlar shakllangani sari jamiyatda ijtimoiy mojarolar emas, balki uyg'unlik ustuvorlik kasb etadi".³

Shunday qilib, qadriyatlar konfliktlari – bu xavf emas, balki imkoniyat bo'lib, ularni ongli tarzda boshqarish orqali yoshlar o'z shaxsiy identitetini barqarorlashtirishlari va jamiyatda uyg'unlikni ta'minlashlari mumkin.

Zamonaviy jamiyatda qadriyatlar o'rtasidagi konfliktlar, ayniqsa, yoshlar ongida ichki ziddiyat va ekzistensial tanlov holatlarini vujudga keltirmoqda. Bu holatning zahirida qadriyatlarning normativ-ma'naviy manbalari va ularning ijtimoiy aksiologik kontekstdagi keskin tafovutlari yotadi. Yosh avlodning dunyoqarashi global madaniyat oqimlari, raqamli transformatsiya, diniy-ma'naviy qayta uyg'unlashish va sekulyar tafakkur o'rtasidagi murakkab kuchlar muvozanatida shakllanmoqda.

Aynan shu o'rinda qadriyatlar konfliktini nafaqat axloqiy-psixologik muammo sifatida, balki ijtimoiy-falsafiy va sivilizatsion muvozanatni belgilovchi omil sifatida tahlil qilish muhim. A. To'xtabaev ta'kidlaganidek, "Har qanday jamiyatda qarama-qarshi qadriyatlarning mavjudligi tabiiy, ammo ularni uyg'unlashtirish ijtimoiy ongning yetukligiga bog'liqdir".⁴

Bugungi yoshlar, ayniqsa, quyidagi uch tipdagi qadriyatlararo ziddiyatlar bilan to'qnash kelmoqda:

An'anaviy-diniy va zamonaviy liberal qadriyatlar ziddiyati – bu holat yoshlar ongida identitet bo'linishini keltirib chiqaradi. Masalan, diniy me'yorlar bilan gender tenglik, individual erkinlik kabi postmodern g'oyalarning to'qnashuvi.

Yoshlar dunyoqarashida aks etuvchi qadriyatlar tizimi turli manbalar — oilaviy an'analar, diniy ta'limotlar, milliy meros, zamonaviy g'oyalar va global ommaviy madaniyat oqimlarining birlashmasi asosida shakllanadi. Bu holat, tabiiyki, ko'p qirrali qadriyatlar tizimi ichida ziddiyatlar, ichki inkorlar va tanlov zaruratini yuzaga keltiradi. Ayniqsa, postmodernistik sharoitda qadriyatlar "haqiqat" sifatidagi pozitsiyasini yo'qotib, "variant" yoki "imkoniyat" sifatida qabul qilinmoqda. Bu esa yosh ongini muttasil tanlov va izlanish holatida ushlab turadi.

Yoshlar qadriyatlar muvozanatini topishda asosan uchta strategik yo'lga murojaat qilishadi: normativ inkor (ya'ni eski qadriyatni rad etish), sintezli qabul qilish (yangi va eski qadriyatlarni uyg'unlashtirish) va reflektiv o'zlashtirish (tanlangan qadriyatni

³ Karimov D. Yoshlar va qadriyatlar: ijtimoiy-falsafiy talqin. – Toshkent: Fan, 2021. – 142 b. – B. 86.

⁴ To'xtabaev A. Yoshlar va qadriyatlar. – Toshkent: "Fan va taraqqiyot", 2020. – 180 b. – B. 97.

ongli ravishda o'zlashtirish). Shu jarayonda ichki kurash, tanlov va qiyosiy baholash vositasida identitet shakllanadi. A. A'zamovning fikricha, "Qadriyatlar orasidagi kurash ijtimoiy bosim ostida emas, balki shaxsiy yuksalish zaruriyati ostida vujudga kelganda ma'naviy uyg'unlikka olib keladi", deb yozadi.⁵

Zamonaviy axloqiy paradigmalarni bilan an'anaviy diniy va milliy qadriyatlar o'rtasidagi konfliktlar ko'plab yoshlarni ijtimoiy rol tanlash jarayonida dilemmaga soladi. Ayniqsa, g'arbiy individualizm va sharqona kollektivizm o'rtasidagi qarama-qarshiliklar eng dolzarb aksiologik mojarolardan biridir. N. Tursunovanning fikricha, "Yoshlar ongida G'arb qadriyatlarining ustunligi, ko'pincha, axloqiy emas, balki utilitar sabablar bilan bog'liq bo'ladi. Bu esa ular orasida chuqur ruhiy nizo tug'diradi".⁶

Uyg'unlashtirish strategiyalari esa nafaqat ichki ixtilofni bartaraf etish, balki yangi ma'naviy identitetni konstruksiyalash imkonini beradi. Ushbu strategiyalar asosan ijtimoiy tajriba, tafakkur darajasi va madaniy moslashuv orqali shakllanadi. V. Karimov bu borada ta'kidlaydi: "Qadriyatlar konfliktida uyg'unlikka erishish shaxsiy aks ettirish va tanlov asosidagi ijtimoiy ruhiy konsensusga bog'liq. Bunday uyg'unlik sun'iy emas, balki jarayonli va murakkab bo'ladi".⁷

Mazkur dinamik holatda davlat siyosati, ta'lim, madaniyat va din sohalari birgalikda yoshlar qadriyatlar tizimini muvozanatli shakllantirishda muhim vosita bo'lishi kerak. Uyg'unlik bu yerda qadriyatlarning birini boshqa ustidan ustun qo'yish emas, balki ular orasidagi tanlov va to'qnashuvda yangi axloqiy sifatni vujudga keltirishdir. Bu esa, o'z navbatida, ijtimoiy barqarorlik va uyg'unlikka asos soladi.

⁵ A'zamov A. Yoshlar va qadriyatlar: falsafiy tahlil. – Toshkent: Fan va taraqqiyot, 2021. – 192 b. – B. 117.

⁶ Tursunova N. O'zbekiston yoshlari va qadriyatlar tizimi. – Samarqand: Zarafshon, 2020. – 176 b. – B. 94.

⁷ Karimov V. Milliy g'oya va yoshlar ma'naviyati. – Toshkent: Sharq, 2019. – 134 b. – B. 68.